

ДО 70-РІЧЧЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ, ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ЛИСЕНКА

Народився ювіляр 27 червня 1955 р. у смт Катеринопіль (нині селище Калинопіль Звенигородського р-ну) на Черкащині. 1973 р. став студентом історико-педагогічного факультету Київського педагогічного інституту ім. М. Горького (нині Український державний університет ім. М. Драгоманова). У вільні від навчання дні брав участь в археологічних розвідках, вивчав особливості металургії та поселень племен черняхівської та зарубинецької культур. Попри диплом із відзнакою та рекомендацію до вступу в аспірантуру, молодий фахівець вирушив учителювати й набиратися практичного досвіду. У 1984 р. вступив до аспірантури в альма-матер (наук. керівник доц. І. Ганжа), але не полишив викладання (суспільні дисципліни в Київському музичному училищі ім. Р. Глієра, нині Київська муніципальна академія музики ім. Р. Глієра).

У 1990 р. на конкурсній основі Олександр Лисенко був зарахований на посаду молодшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР до відділу історії Великої Вітчизняної війни (від 2022 р. — воєнно-історичних досліджень). Через два роки захистив кандидатську дисертацію в Одеському державному університеті ім. І. Мечникова й був призначений на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії України (1995 р.).

Цитування: Реєнт О., Голиш Г. До 70-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Олександра Лисенка. *Український історичний журнал*. 2025. № 6 (585). С. 234—237.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

На непрості 1990-ті роки, на період складних пошуків нових методологічних інструментів припав вихід праці «Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни» (1997 р.; у співавторстві з І. Муковським), в якій уперше у вітчизняній історіографії висвітлено внесок українців у перемогу над нацизмом і фашизмом, проблеми колабораціонізму та втрат тощо. Значним ступенем наукової новизни позначена монографія «Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни: акції допомоги народу України» (1997 р.; у співавторстві з Т. Вронською) та низка наукових статей, присвячених найрізноманітнішим аспектам історії Другої світової. О. Лисенко активно працював у складі редколегії й був одним з авторів завершального тому загальноукраїнського проекту «Книга Пам'яті України» («Безсмертя», 2000 р.).

У той самий час науковець захопився церковно-релігійною історією України й підготував кілька статей та дві монографії: «Християнство і українська національна ідея» (1997 р.; у співавторстві з О. Реєнтом), «Церковне життя в Україні: 1943—1946 рр.» (1998 р.). У грудні 1999 р. О. Лисенко захистив в Інституті історії України НАН України докторську дисертацію «Релігійна ситуація на Україні в 1941—1946 рр.» (наук. консультант д-р іст. наук, проф. М. Коваль), 2005 р. отримав учене звання професора. Після передчасної смерті завідувача відділу історії України періоду Другої світової війни М. Ковалю Олександр Лисенко очолив цей структурний підрозділ інституту.

Усвідомлюючи свою відповідальність за стан воєнно-історичної науки в Україні, ювіляр постійно аналізує стан наукової розробки проблематики Другої світової війни, обґрунтовує думку про те, що її історієписання є окремою субдисципліною, орієнтує фахівців на вивчення питань воєнної антропології, полідисциплінарність студій, продуктивне використання сучасних методів дослідження, акцентує на важливості усноісторичних студій в історичному наративі.

Не полишає вчений і релігійно-церковну проблематику, фокусуючись на такій малодослідженій темі, як трагічна історія УГКЦ та католицьких конфесій в Україні: у 2023 р. з'явилася монографія, присвячена релігійній політиці тоталітарних режимів у 1939—1946 рр., а нещодавно — про ситуацію в українському православ'ї в умовах російсько-української війни («“Православний фронт” гібридного протистояння», 2025 р.).

Окремим сегментом напрацювань стали публікації про бойові дії на фронтах Другої світової війни (наприклад, колективна монографія «Стратегічні та фронтові операції на території України в 1943—1944 рр.» 2015 р.). Низка ґрунтовних видань, підготовлених О. Лисенком і його колегами, з історії бойових дій на теренах України в 1939—1942 рр., радянського партизанського й національно-визвольного рухів, з'явилась у 2019 р. До кола наукових інтересів історика належить і повне відродження господарської та соціально-культурної інфраструктури («Донбас 1943—1950 рр.: Відновлення промислової і транспортної інфраструктури», 2016 р.; у співавт.).

Дослідник залучений до реалізації колективних наукових проєктів і є автором тематичних розділів у виданнях «Політичний терор і тероризм в Україні ХХ—ХХІ ст.: історичні нариси» (2002 р.), «Україна і Росія в історичній ретроспекти-

ві» (2004 р.), «Україна: хроніка ХХ ст.: Роки 1944—1945» (2005 р.), «Історія українського селянства» (2006 р.), «Історія державної служби в Україні» (2009 р.), «Україна: хронологія розвитку» (2011 р.), «Ілюстрована історія Києва» (2012 р.) та ін. О. Лисенко — автор кількох розділів і відповідальний редактор фундаментального видання «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття» (2011 р.), яке стало своєрідним підсумком 20 років історіографічного процесу.

Олександр Лисенко став одним з авторів, організаторів і розробників концепції унікального науково-популярного проекту Інституту історії України НАН України «Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини: діалоги з істориками» (у 2 кн., 2022 р.). Як один із відповідальних редакторів він сприяв появі видання «Між науковим дискурсом і “победобесієм”: (До 80-річчя завершення Другої світової війни» (2025 р.), в якому зібрані публікації відомих дослідників цієї проблематики.

Доволі плідно вчений працює над підготовкою довідкових видань: він є автором понад 50 статей для «Енциклопедії історії України», десятки його матеріалів опубліковано в «Енциклопедії сучасної України», активно долучився до підготовки енциклопедичного видання «Західноукраїнська Республіка» (2021 р.). Спільно з меморіальним комплексом Національний музей історії України у Другій світовій війні Інститутом історії України НАНУ за участі О. Лисенка підготовлено низку науково-популярних видань і матеріалів, зокрема книгу-каталог виставки «Світові війни мовою плаката» (2009 р.). Нині під керівництвом фахівця триває робота над проектом «Друга світова війна. Україна. Енциклопедія».

Усвідомлюючи визначальне значення диверсифікації джерельної бази воєнно-історичних досліджень, Олександр Євгенович став організатором та учасником археографічних проектів: «Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб» (2003 р.), «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(б) у 1940-х роках» (2003 р.), «ОУН в 1941 році: документи» (2006 р.), «ОУН в 1942 році: документи» (2006 р.), «ОУН і УПА в 1944 році: Документи» (2009 р.), «1941 рік. Країна у вогні: історико-документальне видання» (2011 р.), «Тюремний мартиролог окупаційного режиму: написи на стінах нацистських казематів» (2014 р.), «ОУН і УПА в 1945 році: Документи» (2015 р.), «Україна в Другій світовій війні: погляд із ХХІ ст.: документи і матеріали» (2020 р.) та ін.

Левову частку творчого часу дослідника поглинає наукове редагування: він є членом редколегій авторитетних часописів: «Український історичний журнал», «Сторінки воєнної історії України», «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», «Краєзнавство». Займається також науковим редагуванням монографій, науково-популярних видань, збірників статей і документів.

О. Лисенко сформував власну наукову школу, під його науковим керівництвом і консультуванням підготовлено й успішно захищено 20 докторських та 22 кандидатські дисертації. Входить до складу спеціалізованих учених рад при Інституті історії України НАН України, Національному університеті оборони України. Кілька каденцій був членом експертної ради ВАК (ДАК) України з історичних дисциплін.

Уже чверть століття проф. О. Лисенко очолює провідний відділ Інституту історії України НАНУ й зарекомендував себе як талановитий академічний менеджер: кілька десятків монографій і сотні наукових статей підготовлені співробітниками, проведено чимало наукових і просвітницьких форумів. Лише у 2019—2024 рр. співробітники відділу та сектору сучасної історії і політики (приєднаний у 2023 р.) опублікували 468 праць, з яких 23 — у часописах, що індексуються у провідних наукометричних базах Web of Science та Scopus. Відділ працював над десятками держбюджетних тем: у 2017—2019 рр. досліджувалася тема «Україна у Другій світовій війні: оновлення довідково-інформаційних ресурсів у сучасному науковому просторі», у 2020—2022 рр. — «Енциклопедичний формат історії Другої світової війни (1939—1945 рр.): науковий дискурс та популяризаторська функція», у 2023—2025 рр. — «Воєнно-історична проблематика середини ХХ — початку ХХІ ст. в енциклопедичних ресурсах: теоретичні і практичні аспекти формування контенту».

О. Лисенко виступає з доповідями та бере участь у дискусіях на авторитетних міжнародних конференціях. Свого часу представляв Україну на науковому форумі під егідою ЮНЕСКО з нагоди 65-річчя завершення Другої світової війни. Став одним з ініціаторів та організаторів кількарічного проекту «Україна соборна», в рамках якого було проведено декілька конференцій і видано збірники матеріалів (2005—2006 рр.). У 2009—2013 рр. науковець входив до складу Міжнародної Освенцимської ради, нині ж плідно працює в німецько-українській та українсько-словацькій комісії істориків.

Ювіляр входить до складу президії правління Національної спілки краєзнавців України, підтримує проведення науково-краєзнавчих конференцій, просвітницьких заходів, реалізацію видавничих проектів, консультує дослідників місцевої історії.

Наукова, організаторська, освітня й громадська діяльність проф. О. Лисенка відзначена знаком «Відмінник освіти України» (2003 р.), почесними грамотами Верховної Ради та Кабінету Міністрів України (2006 р.), орденом «За заслуги» 3 ст. (2011 р.), Подякою Президії НАН України (2025 р.). Він є лауреатом премії ім. М. Костомарова (1998 р.) та Державної премії в галузі науки і техніки (2017 р.; нині Національна премія ім. Бориса Патона), йому присвоєне почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України (2006 р.), а 2024 р. обрано членом-кореспондентом НАН України.

У планах Олександра Лисенка — чимало нових цікавих проектів. Побажаймо ж ювілярові сил і натхнення для втілення їх у життя!

Надійшло / Received 19.10.2025

Олександр РЕЄНТ (Київ)

Oleksandr REIENT (Kyiv)

Григорій ГОЛИШ (Черкаси)

Hryhorii HOLYSH (Cherkasy)